

Маріуполь, 2012. – С. 11. **18.** *Карташов А. А.* Сроки в конституционном праве Российской Федерации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституционное право; муниципальное право». – М., 2008. – С. 12. **19.** *Стрільчук В. А.* Розумна періодичність проведення чергових виборів в Україні: поняття та особливості встановлення // Держава і право: зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. – Вип. 54. – С. 204–210. **20.** *Луць В. В.* Строки в цивільних правовідносинах: Конспекти лекцій з спецкурсу. – Львів: Львів. держ. ун-т, 1992. – С. 19. **21.** *Грибанов В. П.* Сроки в гражданском праве. – М.: Знание, 1967. – С. 8. **22.** *Бровченко Н. В.* Юридичні факти в конституційному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муниципальне право». – Запоріжжя, 2011. – С. 83. **23.** *Грибанов В. П.* Сроки в гражданском праве. – М.: Знание, 1967. – С. 9. **24.** *Оборотов І. Г.* Темпоральні грані права: монографія. – Миколаїв: ТОВ «Фірма» Іліон», 2009. – С. 158. **25.** *Бровченко Н. В.* Юридичні факти в конституційному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муниципальне право». – Запоріжжя, 2011. – С. 83.

УДК 340.132.6

Н. І. МОЗОЛЬ,
кандидат юридичних наук

СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ ПРАВOROЗУМІННЯ: ПОНЯТТЯ, ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ОСОБЛИВОСТІ

У статті проаналізовано проблеми праворозуміння, а також обґрунтовано його сучасні наукові концепції, наукові категорії, охарактеризовано певні типи і рівні праворозуміння.

Ключові слова: право, праворозуміння, наукові концепції, типи і підходи до праворозуміння.

Мозоль Н. И. Современные концепции правопонимания: понятие, характеристика и особенности

В статье проанализированы проблемы правопонимания, а также обоснованы его современные научные концепции, научные категории, охарактеризована определенная типология и уровни правопонимания.

Ключевые слова: право, правопонимание, научные концепции, типы и подходы к правопониманию.

Mozol N.I. Modern concepts of legal understanding: the notion, characteristics and peculiarities

The article analyzes the problems of legal understanding, also describes scientific concepts, scientific categories, discloses certain types and levels of comprehension.

Key words: law, comprehension, scientific concepts, types and approaches to comprehension.

Складні економічні, політичні, соціальні процеси в сучасному суспільстві демонструють необхідність пошуку нових підходів до багатьох нерозв'язаних проблем право- і державотворення.

Проблема праворозуміння і нині залишається ключовою для юриспруденції. Як зазначив визнаний теоретик права і соціолог Б. Кістяківський, «у жодній іншій науці немає стільки суперечливих теорій, як в науці про право. При першому знайомстві з нею виникає таке враження, ніби вона тільки й складається з теорій, що взаємно виключають одна одну» [1].

Дискусії починаються з визначення самого терміна «праворозуміння», оскільки його тлумачення не є загальноприйнятим. Праворозуміння у широкому сенсі розглядається як інтелектуальна діяльність компетентних осіб, спрямована на пізнання сутності та змісту права, а також як сукупність правових знань, отриманих у результаті такої діяльності [2]. Відомий український теоретик права П. Рабінович зазначає недосконалість розгляду праворозуміння через пізнання права. Твердження, що праворозуміння – це пізнання (розуміння) права, яке скидається на логічне коло: адже перш ніж досліджувати (пізнавати, усвідомлювати) «право», дослідникові якраз і слід попередньо знати (вирішити, констатувати, задекларувати): а що ж таке, на його думку, те явище, яке він відображає й позначає терміно-поняттям права? А такі знання, вочевидь, і є нічим іншим, як праворозумінням, принаймні його серцевиною [3, 5].

Залишається підвищеною увага до проблеми праворозуміння у вітчизняному правознавстві. Незважаючи на широке використання зазначеного терміна в науковій і навчальній літературі, його зміст здебільшого не розкривається. Поодинокі спроби здійснити це є, на нашу думку, або ж однобічними, або не зовсім коректними, що не дає змоги з'ясувати його специфіку і виокремити певні типи й рівні праворозуміння.

Варто погодитися з думкою С. Алексєєва, що «праворозуміння є певною, насамперед науковою, категорією, що відображає процес і результат цілеспрямованої розумової діяльності людини, яка містить пізнання права, його оцінку і ставлення до нього як до цілісного соціального явища» [6, 169].

Істотний вплив на множинність підходів до праворозуміння справив також бурхливий розвиток різноманітних наук, як природничих, так і суспільних, гуманітарних. Характерною рисою загальнонаукового розвитку в цих умовах є міждисциплінарні процеси. Все частішими у зв'язку з цим стають спроби використання здобутків одних галузей наукових знань для дослідження інших, зокрема й традиційних, унаслідок чого виникають нові наукові напрями на стиках різних наук, а нерідко й нові міждисциплінарні науки.

Тому процес праворозуміння є важливою і актуальною категорією, оскільки від того, як право розуміється, залежить його реалізація і застосування. Особливе значення мають сучасні наукові концепції праворозуміння, яким і присвячено дане дослідження.

Отже, є кілька підходів до сучасних наукових концепцій праворозуміння:

– аксіологічний (ідеологічний): вихідна форма буття права – громадська свідомість; право – не тексти закону, а система ідей або понять про загальнообов'язкові норми, права, обов'язки, заборони, природні умови їх виникнення та реалізації, порядок і форми захисту, які є у громадській свідомості та орієнтовані на моральні цінності. При такому підході право і закон розмежовуються, першість віддається праву як нормативно закріпленій справедливості, а

закон розглядається як його форма, покликана відповідати праву як його змісту.

– позитивістський (нормативний): вихідна форма буття-права – норма права, право – норми, викладені в законах та інших нормативних актах. При такому підході відбувається отождолення права і закону. Водночас нормативне праворозуміння орієнтує на такі властивості права, як формальна визначеність, точність, однозначність правового регулювання;

– соціологічний: вихідна форма буття права – правовідносини; право – порядок суспільних відносин, який проявляється у діях і поведінці людей. При такому підході правом визнається його функціонування, реалізація, його «дія» у житті – у сформованих і таких, що формуються, суспільних відносинах, а не його створення правотворчими органами у формі закону та інших нормативно-правових актів. Прихильники цього підходу отождолювали самостійні процеси правотворчості та застосування права, тоді як умовою дотримання і забезпечення режиму законності може бути діяльність правозастосувальника в межах, встановлених законом.

Віддати перевагу слід інтегративному підходу, який враховує і поєднує усе цінне в зазначених концепціях праворозуміння. Такий підхід подається у вченні Д. Холла [2, 274]. Його суть полягає у спробі інтегрувати окремі концепції природного права, створивши нову школу права, яка б відповідала сучасним вимогам.

Згідно з інтегративним підходом до розуміння права всі його ознаки є істотними і необхідними. Дійсно, характеризуючи право, треба окремо аналізувати його зміст і форму. Д. Холл прагне створити єдине уявлення про право шляхом синтезу правових норм, правових процесів і моральних цінностей.

У 60-ті роки ХХ ст. відбулися суттєві зміни у науці, які актуалізували антропологічний *підхід до праворозуміння*, в якому, у свою чергу, можна умовно виокремити кілька аспектів: біоантропологічний, або біосоціальний, і етнографічний, або етнологічний. Перший з них акцентує на тому, що право, як і інші соціальні інструменти, зумовлене недосконалістю біологічної (біосоціальної) природи людини, тому задля самозбереження соціуму і забезпечення стабільності суспільства необхідні розподіл прав і обов'язків між людьми та дотримання принципу «людина вільна тією мірою, якою вона не посягає на свободу інших осіб».

Другий аспект антропологічного підходу основну увагу зосереджує на соціокультурній (етнокультурній) зумовленості правового статусу особи і, відповідно, права. Це, у свою чергу, сприяло визнанню багатоманітності культур і правових систем сучасності, відмові від жорсткого «європоцентризму», який довго домінував у теорії права. Саме завдяки такому підходу відбулася інституалізація юридичної антропології, яка нині успішно розвивається зокрема й в Україні [4].

Останнім часом підвищеної популярності набув синергетичний підхід до праворозуміння. На відміну від класичних уявлень про однолінійність процесів розвитку матерії, властивих механістичному світоглядові недавнього минулого, відповідно до якого всі системи, зокрема й правові, діють на основі

об'єктивної необхідності науково пізнаних законів, синергетичний підхід керується тим, що всі природні та суспільні системи, включаючи й правові, розвиваються нелінійно, тобто з великою долею випадковості, тому їх неможливо інтерпретувати виключно через таку наукову парадигму, як закономірність. Саме випадковість є генератором нового в таких системах, вона призводить до того, що в них панує переважно саморозвиток, самоорганізація, які, власне, здатні забезпечити їх упорядкованість.

Серед вчених-юристів інколи має місце надмірне захоплення синергетикою, що завжди властиве будь-яким новим віянням у науці. Не можна заперечити того, що як інтегрована доктрина синергетика не може не включати у свою орбіту питання нормативного регулювання поведінки людей і не впливати на онтологію і методологію юриспруденції, зокрема на проблему праворозуміння [5, 14]. Цей підхід сприяє виявленню принципово нових знань про право та появі цілком нового образу права, чи принаймні нових його граней. Зрозуміло, що використанням надбань синергетики проблема праворозуміння не буде вичерпана. Адаже не виключено, що в недалекому майбутньому може з'явитися постсинергетична парадигма, яка відкріє нові грані права, а отже, дасть привід для його осмислення ще під одним кутом зору або й певного переосмислення попередніх установок щодо нього [8].

Залежно від ставлення до права різних народів і тих чи інших цивілізацій виокремлюють такі *типи праворозуміння*: європейський (християнський); мусульманський, або ісламський; індо-буддійський; китайсько-конфуціанський; японський [12, 83]. Інколи до них додають євразійський або навіть російський.

Як зазначає П. Оль, теоретичне праворозуміння має на увазі виявлення об'єктивних законів, тих найважливіших зв'язків, які об'єднують і підпорядковують собі всі елементи права як специфічної системи [7, 23].

У зв'язку з цим вважаємо, що постановка проблеми про праворозуміння, його сутність, природу, а найголовніше – призначення в суспільному, державному та правовому розвитку може охоплювати щонайменше дві проблеми. Перша проблема пов'язана з привілеюванням однієї із зазначених вище теорій праворозуміння в певних просторово-темпоральних характеристиках. Друга проблема пов'язана зі своєрідністю права, його витоків, принципів, функцій, з тим, що ця абстрактна категорія не може бути однаковою для різних державно-правових утворень навіть у межах однієї правової сім'ї [11, 6].

Повертаючись до питання про можливість поєднання основних типів праворозуміння і формування на їх основі єдиного інтегративного (або багатоаспектного) розуміння права, зазначимо, що зі світоглядно-ціннісних методологічних позицій, на яких ґрунтуються природно-правовий, юридико-позитивістський і соціологічний типи праворозуміння, це зробити неможливо.

Якщо абстрагуватись від світоглядних установок, на яких базуються відповідні концепції, і зосередитись на формах буття права, на яких фокусується увага цих концепцій, то розуміння права як феномену, що існує в різних проявах, безперечно, збагатиться.

Природно-правовий тип праворозуміння акцентує на праві як на духовному феномені, на ідеалах справедливості, індивідуальної свободи, рівності, суспільної злагоди та інших цінностях, без яких право просто немислиме.

Юридіко-позитивістський тип праворозуміння зосереджує увагу на нормативно-інституціональних аспектах права, без яких такі його вимоги, як визначеність, передбачуваність, упорядкованість, стабільність тощо, – недосяжні.

Соціологічний тип праворозуміння зміщує акцент з абстрактних ідеалів і нормативно-правових текстів у площину конкретного, динамічного функціонування права, його дії в реальному житті, насамперед, у правовідносинах та юридичних рішеннях, без чого ідеали та юридичні тексти перетворюються на декларації і перестають бути правом.

Втім, хотілося б висловити думку, що правова площина кожної країни у кожний історичний період містить дві складові: одна – це загальні глибинні підвалини права, що відтворюють історію і втілюють правонаступництво; інша складова – це особливості, пов'язані зі специфікою кожної країни. Поєднання цих двох складових дає індивідуальну, неповторну «картину» права різних країн. Треба визнати, що всі вони в демократичних суспільствах спираються на загальну основу правових принципів [11]. Але слід усвідомлювати, що в різних темпоральних рамках правові принципи можуть відігравати і відіграють досить різну роль у правовому та державному розвитку. Так, у країнах зі сталою демократією, стабільним правовим порядком домінує принцип верховенства права, воно є головним засобом і метою суспільного розвитку.

Проте при загостренні кризових явищ та їх проявів, девальвації ідеалів законності, корупції в органах державної влади та управління, дискримінації прав людини, – в системі правових принципів неминуче починає доминувати принцип верховенства закону [10, 81].

Тому слід зазначити, що право, яке втілює принципи соціальної свободи, соціальної справедливості, демократизму, гуманізму, рівноправності, законності, принцип взаємної відповідальності особи і держави – залежно від багатьох внутрішніх та зовнішніх умов розвитку відповідної держави – буде або менше, або більше регулювати відносини, відображені відповідними правовими принципами, а отже, мати більшу або меншу «насиченість» ними.

Як зазначають сучасні правознавці, право за своєю природою покликане в суспільстві робити відповідними протилежні інтереси різних соціальних суб'єктів, сприяти розв'язанню різних соціальних суперечностей, примушуючи сторони шукати компроміси, укладати угоди тощо [9, 10].

Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що явище праворозуміння буде актуальним стільки, скільки існує право. Всі сучасні концепції праворозуміння, які намагаються пояснити, об'єднати, інтегрувати різні типи праворозуміння, йдучи компромісним шляхом, навіряд чи здатні повністю усунути розбіжності. Для теорії держави та праворозуміння фактором удосконалення є юридична практика, а для практичної діяльності фахівців у галузі права таким стимулом мають стати нові розробки теоретиків права.

1. Кістяківський Б. О. Вибране. – К., 1996. – 371 с. – (Бібліотека часопису «Філософська і соціологічна думка». Серія «Українські мислителі»). 2. Кельман М. С., Мурашин О. Г., Хома Н. М. Загальна теорія держави та права: підручник. – 3-є вид., стереотип. – Львів: Новий світ-2000, 2007. – 584 с. 3. Крижанівський А. Ф. Феноменологія пра-

вопорядку. – Одеса, 2006. 4. Антропологія права. Філософський та юридичний виміри. – Т. I–IV. – Львів, 2004, 2005, 2006, 2007. 5. *Честнов И. Л.* Правопонимание в эпоху постмодерна // Правоведение. – 2002. – № 2 (241). – С. 4–16. 6. *Алексеев С. С.* Теория права. – М.: БЕК, 1994. – 224 с. 7. *Оль П. А.* Правопонимание: от плюрализма к двуединству. – СПб., 2006. 8. *Козюбра М.* Праворозуміння: поняття, типи та рівні // Право України. 2010. – № 4. – С. 10–22. 9. *Оніщенко Н. М.* Проблеми ефективності законодавства : сучасна доктрина та потреби практики // Судова апеляція. – 2006. – № 2 (3). – С. 10–15. 10. Принцип верховенства права: проблеми теорії та практики: монографія: у 2 кн. / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка; відп. ред. Н. М. Оніщенко. – К., 2008. – Кн. 1: Верховенство права як принцип правової системи : проблеми теорії. – С. 81–102. 11. *Лившиц Р. З.* Теория права: учебник. – 2-е изд. – М., 2001. – 200 с. 12. *Рабінович П.* Загальносоціальна («природна») правова система: поняття і структура // Вісник Академії правових наук України. – 2008. – № 4 (55). – С. 6.

УДК 347.4

С. Г. ГРАБАРЧУК,
молодший науковий співробітник

ПОЖЕРТВА ЯК РІЗНОВИД ДОГОВОРУ ДАРУВАННЯ

У статті описано поняття пожертвування, норм, сторін, які безпосередньо є учасниками здійснення пожертвування. Проведено невелике порівняння між пожертвуванням і договором дарування. Наведено деякі висловлювання вчених-цивілістів.

Ключові слова: договір пожертви, договір дарування, особливості здійснення пожертви, види договору дарування.

Грaбарчук С. Г. Пожертвование как вид договора дарения

В статье описано понятие пожертвования, норм, сторон, которые непосредственно являются участниками осуществления пожертвования. Проведено сравнение между пожертвованием и договором дарения. Приведены некоторые высказывания ученых-цивилистов.

Ключевые слова: договор пожертвования, договор дарения, особенности осуществления пожертвования, виды договора дарения.

Grabarchuk S. G. Donation as a form of a deed of gift

The article describes the concept of donation rules, parties that are members of the direct donations. Here are represented comparison between the donation and the donation contract, and several quotes of scientists in law.

Key words: contract offerings, deed of gift, specifics of the donation, the donation contract types.

У системі виникнення цивільних прав і обов'язків особливе місце належить цивільно-правовому договору, який є основною правовою формою, що опосередковує рух цивільного обороту, переміщення матеріальних цінностей і надання послуг. Це досить важливий інститут цивільного права, який залишається актуальним з позиції його дослідження, розвитку і вдосконалення, оскільки стосується майнових інтересів людини.